

Kodolányi János és Szabó Lőrinc levelezéséből

A két író között 1948-tól kezdődött rendszeres levelezés. Korábbi leveleik – amennyire a fennmaradt és hozzáférhető dokumentumok alapján ez megállapítható – jobbára alkalmi jellegűek voltak, hiszen lakóhelyeik egymáshoz való közelsége, azonos baráti, írói körük, újságírói munkájuk miatt addig kettejük között általában megvolt a mindennapi személyes érintkezés. Kodolányi János azonban már az 1948-as év nagyobbik részét Balatonakarattyán töltötte, s a következő évben feleségével együtt oda is költözött, felszámolva pasaréti lakását. Ezután már csak ritkán utazott Budapestre, s Szabó Lőrinc évente egy-két alkalommal látogatta meg őt, így baráti kapcsolatukat elsősorban levelezés útján tartották fenn, Szabó Lőrinc haláláig. Az alábbi szemelvényeket a Kodolányi János és Szabó Lőrinc levelezése 1948–1957 című, készülő könyvből válogattam.

Horányi Károly

1

Budapest, 1948. jún. 2.

Kedves Jánosom!

Sietek, mint mindig, de előbb lehadarok, ledarállok egy kis híradást magunkról. A semmiről, ami valaminek látszik; ami csak látszik valaminek.

Azt hiszem, kampec! Elsejétől egy vas fixem sincs! Az *Örök Bar. II.* megjelent, de nem a könyvesboltok, csak a Könyvbarátok számára. Magam se juthatok hozzá más úton. Igaz, hogy így 20 Ft az ára, s ősszel, majd a boltokban 50 lesz; ez viszont nekem csak kár. Sok zavar van a háttérben, titkolózás is, vezérigazgatói szűkkeblőség is, félelem is, még nem látok tisztán, s valahogy érdekemmé vált, úgy sejtem, hogy részben most *ne is akarjak!* (Érted? Nem. Ne kérdezz, kár!) Szóval: ősszel nyilvánosan is kijön a könyv. Ez a hivatalos közlés felém, csak ezt kell emlegetni.

Most indulok majd be, s postára adom a te példányodat. Lányod tegnap reggel itt járt. A két *Vízöntő*nek még mindig nincs gazdája, csak gazdajelöltje. Iszonyúan megnehezedett, szorosodott, szűkült az élet az államosítások óta. Nem hittem volna, hogy ránk is így kihat. Írj egy lapot, ha megkaptátok a kötetet.

Tegnap beszéltem Illyéssel a Fehér Holló sátrában. Semmi különös. Illetve: a rádió egy *Magyar Parnasszus*-órát vagy mit felajánlott a Válasz-éknak. Simonffy Margottal tőlem is akartak szavaltatni két verset; két egészet!! A felelet: sajnos, Sz. L.-től csak versfordítást lehet. „Először azt akartuk”, mondta Illyés, „de aztán... hogy mégse legyen ujjhúzás.” Márta telefonál még Kolozsvári Grandpierre-nek, hogy nem hozhatnak-e új döntést; de miért bízzam? Sose tudtam eléggé pesszimista

lenni, a valóság mindig lefőzött. De hogy! Az a rádiós szereplés különben 19-én lesz, nem tudom, hány órákor.

B. Lacival tegnap együtt voltam, említette, hogy hírt kapott tőled. S beszéltem telefonon Harasztinéval, s tán urával is fogok. Esetleg bennünket szednek a kocsijukra, ha megint lenéznek hozzád. Ennek igen örülnék. Az *ÖB. II.* tp-ai ügyében jeleztem neki, hogy a ti Jutkátoktól kapja meg a magáét s a Zelkét (aki különben Bulgáriában van most).

Franklin szeretné az új teljes Shakespeare-je kiegészítéseképpen a *Szonettek* ugyanolyan kötésben stb., de nem bibliapapíron, mert túl vékony volna a tíz éves könyv, kihozni karácsonyra. Kérdés, lehet-e: adnak-e papírt, s enged-e a cenzúra engem. Ezt becsületesen megmondta Zádor Anna, s tudom, hogy ő maga nagyon szeretné. Szóval hát itt is, még mindig, a kérdés, újra meg újra, hogy „lehet-e?”. Megállapodást csak azután köthet. Ez egy hónap múlva eldől.

Betegségem tart, komplikálódik, homályosodik. Tegnap voltam megint a klinikán, holnap újra ott leszek. A vizelet nem tisztul. Idegesít, hogy folyton kérdezzetek, nem érzem-e ezt, azt. Nem. Én eddig még tulajdonképpen sose voltam beteg. A bal vese mellett a bal prosztatával lehet valami, újabban ez a gyanú. Nem fáj, ha masszírozzák. Mindig azt hittem, hogy elől van valahol. Hátral van. Ez a Babics prof. igazán sokat kínlódik velem. Igen demoralizáló érzés. Az ujjára gumit húz. Akarattal írom körül a dolgokat ilyen homályosan.

Szabolcsról nincs újabb hír, nagyon várjuk.

Lóci nagy napjai: jún. 14–5–6. A három írásbelin szerencsésen túljutott, sőt szépen.

Fenyő Miksa szólt rám a minap az utcán; rendes ember; a zongorát már megette, most a szőnyegein a sor; fél évig Rómában volt; cinikusan-bölcsen örvendezik, hogy öregkorára ilyen szép nyaraláshoz, semittevéshez juttatta a világtörténelem. Mert sehol sincs, csak él és olvas.

János, hiányzol! Ti is egy hely voltatok, ahova át lehetett menni. Hiányzol!

A kakasnak jókedvet, a tyúkoknak sok tojást, a kertnek szép zöld hízást, a virágoknak friss színeket, a legyeknek kövér morzsákat, a fecskéknek az ereszt fölött kövér legyeket, Tildinek minden jót, neked még többet kívánok. Szeretettel:

Lőrinc

Szabó Lőrincnek és Családjának Üdvözetemet!

Leveled megérkezett, föl sem bontották, de ha fölbontották volna, megkeseredik vala az ő szívük attól, amit benne olvastak volna, amint az enyém is megkeseredett, noha erre szükség nem volt, mert eléggé keserű az úgy is. Kétségbeesett optimizmusom megadja magát a Te következetes, ronda, de helytálló pesszimizmusodnak. Mert hiába menekültem el ide, nyomom követ a világ s a magunk ezer nyavalyája.

Nincs kéz ezen a földön, aki kinyúlna értünk, Lőrinc, írhatjuk a magyar lélek legszentebb szavait, s lehetünk akkorák, mint Shelley vagy Thomas Mann. Erről – ti. a kéz értünk nem nyúlásáról – legutóbb is meggyőződtem. Tudod, milyen jó barátom s pajtásom H. Sándor. Fáradságot nem kímélve telefonált, veszekedett, lótot-futott, csődített vendégeket a nyakamba, csak hogy könnyítsen rajtam. Megírták az interjút is, le is hozta, helyben is hagytam. Ámde közbelépett R. J., az, akinek T. Z. miniszterelnök korában azt mondotta, hogy kirohanása olyan, mint mikor törpék rugdálnak óriásokat, közbelépett, lényeges mondataimból sokat kihagyatott, s helyükbe olyanokat íratott, amik mértéktelenül megalázóak volnának reám, ha megjelenének s nem is igazak, emellett kimerítik a demagógia minden ismérvét is. Én az egészet visszautasítottam, mert így és ilyen mértékben nem mondhatom ki a „Pater peccavi”-t. Nem ölthetek szőrscuhát, nem vehetem le a cipőmet, nem akaszthatok a nyakamba hurkot, hogy Canossába csússzam. Hogy mik lesznek ezek a fejlemények? Ördög tudja, – igen, ő bizonyára tudja, mert eddig is ő rendezett mindent.

De hát mit segített N. Lacin s Rajtad a nagyfene megértés, a bámulatos jóindulat? Lásd, tagja lettél az I. Sz.-nek, s bizonyára nem adhatsz be írásos panaszt, mondván, hogy Grandpierre nem hajlandó Tőled eredeti verset szavaltatni, csupán fordítást, tegyenek hát róla, védjék meg érdekeidet! Hiába, hiába Z. Z. akkoriban megjelent ujjongó cikke is a Tovább-ban. És hiába derült ki, hogy Keszi Imre Krammer korában sváb dalokat gyűjtött, még hozzá olyan sikerrel, hogy maga Basch führer ölelte szívére érte, mégis miniszterelnökségi sajtófőnök lesz belőle, akárki meglássa. És így tovább. Ha pedig az iskolákat államosítják, vajon átveszik-e N. Lacit az állami státusba? És ha nem, hát mihez kezd? Továbbá: ha Illyés Gyuszi végképp megunja a Választ, és sem papír, sem pénz nem adódik több, hol jelennek meg Laci művei? Az is gyönyörű továbbá, hogy Shakespeare-fordításod megjelenése azoktól függ, akiktől függ, s én sem tudom, mi lesz sorsa új művemnek, még akkor sem tudnám, ha kiadómat nem emésztene olyan átkozott bélféreg, ami elsősorban a zsebét rágja szét, de a szívét is. Továbbá miért fogadjak szót Klárának és dolgozzam, dolgozzam inam szakadtáig, a semmibe, a semminek, a semmiért? Jó lenne, ha mindezt elmondanád Dienes nagytiszteletű úrnak, tán tudna rá valami bátorító prédikációt, hogy megint elszoruljon a torkunk, és kicsurranjon a könnyünk.

Egyébként nincsenek tyúkok, nincsen kakas, üdvözleteidet nem adhatom át. De a fecskék itt vannak, a hűséges, csicsergő kis testvérek, zárni kell előlük az ajtókat, mert úgy járnak özszevissza a házban, mint valami újbirtokosok, s olyan helyekre

akarnak fészkelni, ahová nem szabad nekik. Esténként beülnek a verandára, a lámpa karéjára telepedve alusznak, s reggel csivogva figyelmeztetnek, hogy nyissuk ki az ajtót. A verebek szemtelensége határt nem ismer, a szarkák a számukra kitett ételhulladékot olyan előkelően csipegetik, mint frakkos íróársaink Bulgáriában a díszebéd fogásait – s éppen olyan szép hangon beszélnek is! –, a vadgalambok egész nap búgják elégiáikat e ház gazdájának múltja, jelene és jövője fölött, s a sárgarigók százszor elkiabálják naponta, hogy „nyisd ki a Bibliát”, de miért nyissam ki, mondd, hiszen háromezer év nyavalyája, szenvedése, igazságtalansága és hiábavaló isteni erőfeszítése ordít abból is. Mindezek tetejébe az eső elkerül bennünket, s hiába szakad meg Tildi ennek az óriási kertnek a megművelésében, a föld száraz, cserepes, az eső nem ránk hull, nem minket táplál, még az sem, hogy a fene enné meg.

Írtam Baránszky Lacinak, igen, mert úgy éreztem, vigasztalásra szorul lelkiismereti háborgásai miatt, bár marhaság ennyire háborogni, mondom én, és az enyém is háborog. De most kiderült, hogy Te sem úszkász tejben-vajban, pedig H. S. megörvendezettett azzal a hírrel, hogy a Fórumban jelentek meg fordításaid. Hát most vedd Te is a vigaszt, íme, itt van, nyeld, fald és tartsd kötelességednek, hogy Te is gyakorold az én irányomban az irgalmasság e lelki cselekedetét, ámbár nem vagy katolikus. Mert rászorulok én is. Ki s mi vigasztaljon, ha nem a Költő és a fecskék? Rádióm nincs, noha olyan jó lenne néha zenét hallgatni, ha már a posvány fortyogása mindenfelől eltömi a fületem. Könyveim sincsenek, csupán Veres Pierre új könyve de az is nemzetgazdaság, és egyébként is elolvastam már. (Bizony Isten, nem nagyon érdekel, hogyan-miként akar „építeni”, s hol és mikor és kivel és kiknek.) Továbbá a vén Plutarkhoszt olvasgatom este az ágyban, meg ötvenedszer Maugham *Kazuárfájának* a romlásból megmaradt cafatjait, könyv nélkül tudom már. Társaságom nincs, ezt tudod tavalyról. Ha meg akarok szólalni, úgy kell szétfeszítenem az ajkamat, mert a némaságban összeragad. Még szerencse, hogy mindennap bealkonyul és leszáll az este, az ember elalszik, s álmában írónak képzele magát, aki legújabb műve korrektúráján dolgozik, közben fütyörész, s eszébe jut, hogy hetvenhét olvasójától érkezett rajongó levelekre is kéne már válaszolnia. Újságot járatok ezúttal, a kiváló Magyar Nemzetet, a csodálatos Páter lapját, s elolvasom „minden betűjét”, mint annak idején ajánlották, amikor még az ellenállási mozgalom egyik titkos és fontos tagja voltam. Ezek a viccek is vigasztalásomra szolgálnak a fecskék mellett, a furcsaságok Amerikából, Angliából, az egész világról, mintha a Szabad Szájra fizettem volna elő. A világ pedig megállt, ámbár azt hirdetik mostanában, hogy egyre halad, sőt fölfele emelkedik, s a haladás mindenütt kötelezővé tétetett.

Szerencsére jó egészségnek örvendek, a nyers tejet változatlanul szeretem, a cseresnyét, a cukorborsót is és még sok egyebet, ami a kertben található. A lakásunk is tisztára van meszelve, barátságos és csinos, jobban érzem benne magam, mint a budaiban. Az is jó, hogy nem jár nyakamra annyi hülye, mint ott. (Kivéve, ha H. Sanyi hoz magával hülyéket.) Nagy a csend és csodálatos az áhítat. Végeredményben óriás szerencse, hogy annak idején megvettük ezt a házacskát

a *Földindulásból*. Mert ez az egy nem indult meg és nem szökött meg. Feltétel nélkül adakozik cseresnyét, szőlőt, hagymát, sóskát, paradicsomot s mindent, amije csak van és lesz. Semmiféle nyilatkozatot, megalázkodást nem kíván cserébe. Ha alkalom adódik, nézd meg. Ezúttal nyugodt lehetsz: nem kapsz tojáspörköltet, ami tönkretegye a gyomrod.

Én azt mondom, ne sokat hederíts arra a vizeletre. Isten kezében vagyunk, Nannar úgyis el fogja söpörni, mint egy köpést, az összes Világtornyokkal együtt. A vizelet már vele jár, amint írva vagyon. Ha nem fáj, ha nem kínoz, ha nincs lázad, ne dugasd a fenekedbe az orvos gumikesztyűs ujját – micsoda furfangos pederasztia! – , hanem élj nyugodtan, ha van miből. De igaz is! Miből? Mihez akarsz fogni? Van-e valamilyes terved? Hátha beállnál valakinek a neve alatt írni, „valamilyik kincstári író” számára, aki eleddig nem tudott eredményre vergődni, csupán a Kossuth-díjat kapta meg? Vagy ott van Tüdős Klára asszonyság. Kérd meg, küldessen ki tanulmányútra Stockholmba. Szólj Sötér Istvánnak. Kérd meg Gyuszit, közvetítsen. Hátha ott, távolabb Nannartól, a vizelési bajok is csökkennének? Vagy Svájcba. Két hónapra. Hidd el, ez segítene Rajtad.

Kiküldtem a könyvem, mint palackpostákat az óceánra és az óceánon túlra, de csak Amerikából, Reményitől kaptam levelet, kettőt is. Nagy tanulmányon dolgozik, amit az én működésemmel szentel, egy angol folyóirat számára. Lázasan olvassa *Vízöntőmet*, ahogy illik is. De a többiek némák. Azt sem tudom, megkapták-e. A kút fenekén ülünk, Lőrinc.

Most szervusz. Ha lányomat látod, ne feszélyezzen az a szomorú tény, hogy két könyvem gazdája csak kiszemeltetett, de még birtokba nem iktattatott! Biztasd őt, ráfér, nagyon rossz bőrben van. Küldd erősen Akarattyára, hogy egy kicsit rendbe hozzassuk. Hallom, Borbély meg akar látogatni. Igen derék, finom műveltségű, őszinte ember. Ne kínozd őt szokásos szörszálhasogatásaidal, fondorlatos jogi kérdéseiddel, mint ama Hétil az utcai jogtudósokat. Egyáltalán: légy végre szelíd és megadó, ahogy azokhoz illik, akik előtt nagy múlt áll. Kláráknak add át szeretetteljes kézcsókomat és Tildi csókjait. Öllelek és minden jót kívánok, a fecskéim nevében is.

János

Balatonakarattya, 948. jún. 3.

Ja, igaz: hát a Válasz? Él még és élni fog? Márta nem óhajtana végre kéziratot kapni tőlem, s ha igen, mennyit, minimum? Mi lesz a sorsuk ifjú barátom hozzávetőleg ötven-hatvanezer évvel ezelőtt átadott költeményeinek? Nem tudnád visszaküldeni?

J.

Könyved még nem érkezett meg, de máris ezer köszönet!

Ha találkozol H.-ékkal, el ne feledd kifejezni a *Vízöntő* csodálatos szépségeit. Most olvassák.

J.

3

Budapest, 1948. június 14.

Kedves Johannesem!

Köszönöm szíves csábításodat a leutazásra, a csábítást azokkal a lapátszám seperhető vöröshangyákkal: mihelyt tehetem, megyek, rohanok! Hogy a keservit! Előbb még azt hittem, a leveled elején, hogy csak szimbolikus állatkákról beszélsz, álmoférgekről. Hogyhogy nem fedeztél fel őket előbb? Ijeszt a dolog: hívj csak másokat, én elhárítom csábításodat!... (Ez az utóbbi részecske rímes rész, ha nem vennéd észre magadtól, válaszul a leveled bekezdésére.)

Hadd kezdjem azonban komolyan s mindjárt egy érdelemes személyi hírral: Erdélyi Jóska kiszabadult. Illyéstől tudom. Nyilván ő meg mások jártak közbe érdekében, valószínűleg Révai Józsefnél: s most, mintegy előlegül a várható amnesztiára, kiengedték.

Most fejmosás következik: Csak ne legyen kedved filippikázni olyan nagyon, olyan könnyen! Azt az interjút én is olvastam. Ezt úgy kell felfogni, hogy köti a múltja; azonban, amíg tekervényes utakat bejárva a végső mondanivalója eljut a tételes záró passzusig, vagyis az *egyvetértékig*, azalatt magára szed mindenféle ízt, szagot, tüskét és bojtortjánt, s ezeket is mind magával víve érkezik be a célba, s így a tételt részben más tartalommal telíti. Nem szépen (s főleg nem igazságosan) sikerült ezt kikerekítenem? Hiába, én már csak egyeztető gazfickó vagyok, ugye? Komplikált hitetlenség?! – A valóság még komplikáltabb; ha meg túl szimpla, olyan is akkor! Egyszóval hát, ne keseregj Gyuszin, csak tűnődj rajta újra meg újra, s beszélj, ha éppen akarsz és tudsz, de ne írd le könnyeidet.

Most rektifikálás következik. Nem tettem úgy; nem mulasztottam el a H. Sanyi-féle randevút; noha nem hívtam fel őket előzetesen. Mert hisz volt náluk egy hívószámom, arra az esetre, hogy közbejön valami. Nagyon következtelenek voltak, ő maga 4-től fél 7-ig ért rá (közben vészett zápor), illetve fél 7-ig kitolta a szerkesztőségi nyitányt. Részletesen ismertette az interjú-ügyet, és szívből sajnálkozott. A szövegeket magukat nem látva, nem tudtam érdemlegesen hozzászólni az ügghöz; az különben nem változtatott volna az eredményen; ellenben, úgy hiszem, rengeteget magyarázkodtam, amiben segítségemre voltak előzetes közléseid, noha azokra nem hivatkoztam persze: csak mint szemlélő

beszéltem, mintegy a magam szakállára. Sok szeretetet tapasztaltam s becsülést benne irántunk; szeretetet még irántam is, aminek örültem; a felesége jobban követte elméleti helyzetvizsgálataimat s író-alkati, műhelyi, beteg-lelki fejtegetéseimet s egyáltalán, az esztétikai érveimet, amelyekkel realizálni akartam az ő számára, a mai hatalom számára, egy másfajta irodalomszemlélet előnyeit. Többször kéne együtt lenni, hogy igazán értsen. Mikor elment, azután is ott tartott még az eső, majd az asszony igazán szívélyes marasztalása, a rögtönzött (s gazdag) hideg vacsora: majdnem fél 10 volt, hogy hazaindultunk. Sok szó esett rólad mint íróról is, műhely-megvilágításban; ahogy nem rejtem véka alá a becsülésemet mások előtt sem. A *Vízöntő* létéről s tulajdonságairól házam minden vendége állandóan értesül. Jutka egyébként már elvitte az elkelt példány árát, újat még nem hozott.

Az elmúlt napokban sokat foglalkoztam Aragon költészetével, az újabbal. Érdekes, mennyire Somogyvári, Körner vagy Béranger fölé tud emelni valakit a nagy nyelvkultúra! Fordítottam néhány darabját a Parnasszus kiadó készülő kötete számára, és sokszor meglepett az a féktelen francia hazaszeretet, amely fűti, s amely nemegyszer olyan eredményeket produkál nála, hogy még egyszer meg kell nézni a szerző nevét, annyira más is lehetne hatás és célzás és irányítás. Sajnos, affektálja szürrealista múltjának oly értelmű tiszteletét, hogy nem használ ma sem semmiféle írásjelet, így aztán nehezen értem helyenkint. A moderáltabb (vagy fenti értelemben pikáns) verseiből válogattam magamnak: hát megmutatom, hogy kell csinálni az ilyet. Az egyikben, egy balladában, Illyéssel fogok ütközni: ő is lefordította, s így az enyém most már csak akkor jöhet, ha a kiadó érdekesnek találná a kettős magyar szöveget.

Lóciék – a VIII. b. – szóbelije ma kezdődött, ő alighanem csak szerdán-csütörtökön kerül sorra, lévén a neve hátultájon az ábécé-sorrendben, addig izgulhatunk. Baránszky Lacika ma estére érett férfiú lesz, délelőtt még itt járt, eredménytelenül, egy logaritmustábláért.

De jó, hogy az *ÖB II.* nem vészett el a postán! Csak olvasgasd tovább, meg fogod szeretni. Olvasd el, kérlek, a Shakespeare-sonetteket, egymás után, s tűnődj el, mi rejtélyes baja lehetett neki azzal a világgal, azzal a férfival meg azzal a nővel. Micsoda belső megaláztatások sírnak belőlük! És senki se tudja igazán, mire vonatkoznak. Az az iszonyú bevallása a becstelen szeretőhöz való ragaszkodásnak: félelmes élet sejlik ki a soraiból. Puskinnal, Tjucsevvel én is igen-igen nagyra vagyok. Jammes-mal kevésbé. A kötet háromnegyed része szív-ügy. Majd elmesélem egyszer, ha csakugyan kiirtjátok a hangyáitokat (előjönnek azonban azok más úton!), majd elmondom hát, hogy mit miért szeretek, egyenkint, benne. Így nem érdemes elkezdni, olyan sok helyet foglal el a leírt szó, s oly körülményes maga a leírás. Egy délután alatt az ember egész kötetre valót összebeszél – vagy összehallgat.

Hogy naiv volnék a „második” könyv számára előlegezett remény miatt? H. Sanyinak kétségtelenül kell éreznie most valami hoppon maradást, valami kis sokkot feléd, s hatalmasabb barátai felé; de nem fog elhagyni. Én a megszokásra számítok. Talán a pártegyesülések többször emlegetett ilyenszerű hatása is érvényesül, kedvezően feléd. Mártának szólok; bár nem ezt gondolom a legfontosabbnak. S nem is nagyon ad rám. Dehogy! Gyusziék s Illés Endréék előtt is részletesen szóltam a *Vizöntőről*. És Sötérék előtt.

Utóbbi ígérte, hogy próbál szerezni nekem valami utazási alkalmat, lehetőséget. Tekintve, hogy karácsonyra a Shakespeare-szonettekkel szeretnék készen lenni, Angliára kell elsősorban gondolnom. Persze ez igen-igen nehéz. Svájc, Párizs könnyebb valamivel, Róma megint egy kicsivel. Keleti vagy déli irány, úgy látom, könnyebben menne. Hát Ragúza is szép... csak hát... Jártam ott és szerettem... Meglepett, hogy Ortutay nem-ellenségesen nyilatkozott rólam magánkörben! De isteni volna, ha vénkoromra a helyszínen megtanulnék beszélni is angolul! Ez azonban lehetetlenség, látom.

Olyan koldus vagyok, hogy bélyegre is alig telik ma. Viszont kaptunk egy vidéki kenyeret. S e percben jött meg nagyKlára: kisKlárát ideiglenesen szerződtette (2 hónapra) a Rádió-színház; ősszel talán majd az egész szezonra. Kisklára sír örömeiben, s megy a hasa.

Ha esetleg hír csapódik hozzád körmeneti dolgokról, ne dőlj be valahogy: azok a sortüzek csak a levegőbe dördültek, úgy tudom. A Krammer-hírt változatlanul nem hiszem. Nem kell ilyet leírni. Nem hiszem, mert láttam azt az embert. Felesége igen meleg dedikációval küldte meg könyvnapkor az összegező verskötetét.

Vége a papírnak, vége a pletykáknak. Minden jót! Ölel:

Lőrinc

4

Akarattya, 948. okt. 12.

Kedves Lorenzóm,

e pillanatban olvastam el Klára széljegyzetével díszített leveledet. Hadd mondjam meg, hogy folytonos érdeklődéseim irántam mélységesen jólesik. A múltak súrlódásai, félreértései s egyéb hozzánk nem méltó indulatai végképpen elmerültek az ostrom szenvedéseiben s az utána következett megaláztatásokban és nyomorúságokban. Barátságunk immár végképpen megszilárdult, s ezt bizonyítják a levelek is, amelyeket ezen a nyáron váltottunk. Jó érzés ez számomra, a kevés jó közé tartozik, amit az elmúlt évek adtak.

Klára üdülést vár levelemtől, nem hiszem azonban, hogy ezúttal a puszta beszámolón kívül még üdüléssel is szolgálhatnék. Kezdem azon, hogy itt éktelen hideg van, főképpen éjjel. Ez nem használ Tildi térdének. Változatlanul dagadt, s néha kegyetlenül fáj. De azért tovább folytatja nehéz munkáját, hiszen mit is tehetne mást? A kertből most takarodnak be a végső kincsek, legutóbb a zöldség. Ásni kell saláta, zöldborsó alá, el is kell ültetni a salátát, dughagymát. A szőlő utolja leszedve. Még kint van a kalarábé, káposzta, cékla. Minek részletezzem? Itt kéne lenned és látnod, amint, valami valkúrhöz hasonlóan, kuszált hajjal száguld sánta lábán ezeken a walhallai téreken, a sárga-piros őszi lombok lángolásában! Petróleumunk erősen fogytán van, így esténként hosszasan üldögélünk a sötétben, s azt az életet tervezgetjük, amit sohasem fogunk megvalósítani. Ujabban besüt a hold a szobába, s ez nagy jótétemény. Napközben egyébként búbájosan süt a nap, s a kert gyönyörű.

Körülbelül két hét múlva megyünk haza. Kíváncozunk már mi is el innen, nagyon hiányoznak a gyerekek, egy-két jó barát s néhány könyv. Tudom, ott még nagyobb lesz a „feszültség”, ami Téged Igáról hazahajtott, s vissza fogunk kíváncozni az akarattjai csendbe és békességbe, de hát azért már az is jó lesz. Baj, hogy nincs már rádiónk, fiam elvitte, mert az övé. S hogyan szerezhethénk, amikor a puszta megélhetésünk is problematikus? Kénytelenek leszünk az eddigiéknél is sűrűben ellátogatni Baránszkyékhoz. Itt mindenről pontosan értesülünk, ami a világban történik. Napról napra igazolódik sejtelmem, amit tavasszal hangoztattam. Visinszkijnek a lapokban szórul szóra közölt beszéde hatalmas reveláció volt számomra. Minden nyilvánvaló lett, amit csak az ösztöneim súgtak. Ezért alapjában nyugodt vagyok, s erősen bízom a jövőben, ha készen állok is egy nagy viharra. Azután azonban írni fogok, igenis írni. Két-három komoly tervem van, amit gyorsan meg akarok valósítani.

A könyvkiadás újabb figuráiról már értesültem. Szöllősy azt mondja, abbahagyja az egészet. Hogy hol s mikor jelenik meg új művem, a jóisten tudja. De egyelőre nem is nagyon izgat. Habent sua fata libelli. Valami belső világosság él bennem, s nem engedi, hogy kicsiségekkel törődjem. Szöllősy letűnése, könyvem kéziratban maradása s effélék nem nagyon kínoznak. Több gondot okoz, hogy miképpen megyünk föl, mert teherautó szükségeltetik a sok holmi, dió, krumpli, alma stb. elszállítására, az autóhoz pedig pénz kell, pénz azonban nincsen. De valahonnét majd csak lesz. Még két hetünk van, azalatt sok minden történhetik.

Lórinckém, vettem Illyés üzenetét. Ha beszélsz vele, add át neki üdvözetemet, s közöld vele, hogy kéziratot nem küldök. Okaim: 1., a Válasz nem ír a *Vízöntőről*. 2., Illyéssel is, Sárközinével is megállapodtam a tavasszal, hogy új regényemből közölnek négy-öt folytatásra való részt, mint annak idején az *Iszonyból*, ha nem is akkorát. Erről a megállapodásról sem Illyés, sem Sárköziné már mit sem tud. 3., Miután a Válasz így bánik velem, többé nem forgatok a fejemben olyasféle terveket, hogy kéziratot küldjek, annál inkább, mert számtalanszor megtették, hogy három-négy hónapig hevertették a kéziratomat. Summa summárum: én a Válasszal

többé nem törődöm, sőt legszívesebben lemondanék az olvasásáról is, ha lenne egyéb olvasnivalóm a Lexikonon meg a Biblián kívül. Mert csak bosszúságot, sőt, valljuk meg, keserűséget okoz. Veres Péter, Sarkadi s mások csip-csup elme-futtatásait, jegyzetecskéit, kérdéseit közölgetik, nekem meg olyasmiket írnak, hogy „talán kerül egy novellányi anyag az októberi számra, ha ugyan megjelenik az októberi szám”. Meg kell mondanom őszintén, ezt a kegyes, vállveregető modort nem vágom tovább zsebre. Nyomorúságos, nehéz életemben írtam egy-két olyan művet, amit tisztességgel mutathatok fel bárki előtt. A jóra törekedtem, ha gyakran súlyosan tévedtem vagy hibáztam is. Megillet ennyi respektus, hogy olyan íróhoz méltón bánjanak velem a barátaim, aki néhány jó elbeszélést, a *Vas fiait*, a *Boldog Margitot*, a *Földindulást*, a *Végrendeletet* s a *Vízöntőt* írta. A Választ levettem a napirendről, nem szívügyem többé, nem futok utána, nem kapaszkodom belé, nem törtetek munkatársai sorába, nem teszem terhessé számukra sem a jelenléteimet, sem a visszautasításomat. Én már annyira hozzászóltam a magányhoz, hogy el tudom viselni életem fogytáig is. Bármily nehéz is senkihez és sehová sem tartozni, inkább vállalom, mintsem megalázzanak. Erről egyébként kissé tréfásabb hangon írtam Klárának legutóbb, sajnálom, hogy nem számolt be róla.

Élőszóval könnyebb lenne erről szólni, mint így, mert írásban sokkal keményebben, merevebben hangzik minden, s olyan mellézköngéje van, mintha gőg, gyűlölet, irigység volna bennem. Pedig hidd el, inkább fájdalom! Szerettem volna én is szerves része lenni annak a baráti-írói körnek, amely a Válasz körül kialakulni látszott. És bár a gyanú korán megkörménykezett, sokáig nyitva volt a szívem előtte. Most már azonban meg kellett értenem, hogy ők nem viszonzák az én érzéseimet, s nem látnak szívesen, ha olykor-máskor megtűrnék is. Világos, hogy az időnként fanyarul, kétértelműen megismétlődő kérések csak azért történnek, hogy meg ne sértődjem. Tiszta helyzetet teremtek tehát. Nem leszek többé a tizenkét testvér Józsefe, akit a kútba dobnak, eladnak az izmaelitáknak. Ezzel a kérdést el is intéztem. Jó mulatást a Helikonon.

Sokkal komolyabb kérdés az, hogy mi a bajod. Nem használt a sztreptomycin? Nem lehet attól a nyavalyától megszabadulni? Mit mond a prof? Tulajdonképpen mi a bajod? És itt van Lóci ügye. Úgy hallom, az egyetemi fölvételnél rendszeresen kiséprüzik azokat, akik felekezeti iskolában érettségiztek, még ha jelesen érettek is. (Így védelmezte meg a ref. egyház az „értékállományát”. Szeretném tudni, mi erről a véleménye Ortutaynak – ha ugyan van véleménye.) Baránszky fia mihez kezdett? Mit ajánlanak? Mihez volna Lócinak kedve? Nem kellene inkább megpróbálnia a technikát? Áldott szerencse, hogy az én fiam már elvégzett mindent. Sajnálak Benneteket, Lőrinc, de hát segíteni nem tudok. (Egyáltalán nem tudunk egymáson segíteni.)

Most hallom, hogy a fiamat két hétre ki akarják küldeni Varsóba a Bartók-kiállítással. Ti. ő rendezte a Bartók-kiállítást, noha, természetesen, erről soha egyetlen szó sem esik. Én nem szeretném, ha kimenne, éppen most, a tél elején.

Varsó utálatos fészek, mindig menekültem belőle. Mi az ördögöt láthatna ott? Csorvasz lengyeleket? Inkább adnák már ki neki a három év óta esedékes finn ösztöndíjat. Sőt, már tavaly meghívták a helsinki Múzeumba, s mégsem mehet.

Nagyon szeretnék látni, Lorenzo. Kíváncsi vagyok, milyen az ájer Illyés körül, mit művel Baránszky, miket mond Szentkuthy, hogy van a kiváló Gergely, milyen a hangulat az Egyet. Nyomdánál, mi a véleményed Illyésnek a Válaszban megjelent ún. társadalmi szatírjáról, s így tovább. Új verseid szépek, bár majdnem mindenütt úgy érzem, hogy valamivel több a kelleténél. A *Hálaadás* 4. részét pld. elhagynám. (Hadd jegyezzem meg itt: a bájos kis Aisa úgyszólván nyíltan megcsalta Mohamedet egy vándorlás alkalmával, amikor is a holdvilágban elmaradt egy ifjúval, s csak jó sokára került elő, mondván, hogy eltévedt...) Magam is arra noszogatnálak, hogy írj eredetit, akármilyen ragyogó fordító vagy is. Végezetül: miért nem néztél be megint hozzánk, s nem egy-két órára, hanem napra? Jó lett volna!

No, szervusz. Mindnyájatokat ölel magányos, fásult barátod:

János

Ja, igaz! Aisa nevét hibásan írod A-i-sának. Az Ai (aj) összetartozik, s Holdat jelent. Igaz, hogy törökül. Te nem így tudod?

J.

5

Budapest, 1948. okt. 27.

Kedves János!

Hát hogy vagy, mint vagy? Meg kell kérdeznem, mert nem tudom. Tudhatnám, ha feleltem volna idejekorán legutóbbi „becsesed”-re, miként a kereskedelemben szokás mondani a levelekről, azonban nem feleltem. Éspedig azért nem feleltem, mert azt hittem, körülbelül teljes joggal, hogy már úgyis hazafelé tartotok. A teljes jogot a hideg adta. Aztán a hideg megszélidült, ellentétben sok mindennel, pl. Bókával szemben, ami s aki nem szelidül, s az én biztos érzésem kezdett, saját nagy öröme, elbizonytalanodni: mégse jöttök (nem ez az öröm-rész) és még sincs itt a komisz idő (ez az öröms rész). Annyira hittem, hogy hazavert a morc idő meg az eső, hogy egyszer már el is mentem hozzátok, hosszan s egyre bátortalanabbul csengettem, aztán lebandukoltam a lépcsőn, ki a hátsó kapun... és istentelenül élveztem a meleg délutánt, azt a folyadékot, amit a nap végigöntött az utcákon, és ellenálltam. Ellenálltam a kísértésnek, hogy egy szép nőhöz csatlakozzam, akihez alighanem lehetett volna. Ehelyett öregurasan, öregkoldusosan, melengettem, bizsergettem tagjaimat a fényben.

Írd meg, mikor jöttök. Biztosan jól jött tinetek is ez a ráadás a nyárra, az őszre. Én szörnyen örülök minden napnak, minden órának, ami nem tél, ami nem hideg. Idehaza persze fűtenek a nők. Folyton gyalázom őket ezért a korai didergésért. S közben magam is rá-ráteszek egy-egy hasáb fát a tűzükre.

Tamásival voltam együtt a minap. Bevitt egy cukrászdába, s azt ígérte, hogy egy óra múlva szintén hazajön. Nem szeretek egymagam villanyosozni, hát vártam rá. Időtöltésül és hálából elmeséltem neki a *Gilgames*-eposz 12 kőtábláját, csak úgy, egészen keresetlenül s modern áttételekkel. Szeretettel emlegetted téged is. Ha itt leszel, majd összejövünk.

Én egy ideje mintha pauzálnék. Utána vagyok a *Szonettek*nek, a bevezetővel is készen vagyok, meg a jegyzetekkel, várom a második korrektúrát, s jövő hónap közepe táján a kész könyvet. Most már biztos, hogy kétnyelvű kiadás lesz. Persze súlyosan érint a kényszerű olcsóság: ilyenféle kiadványoknál katasztrofális az alacsony bolti ár s a belőle szivárgó százalék. Új művem viszont nincs, vagy csak terve ködlik a láthatáron (Milton: *Elveszett paradicsom*). Így van aztán, hogy két mű közt semmit sem csinálok, vagy csak olyasmit, ami melléktermék, aprómunka ide-oda, egy kis korrigálás a világrengető Aragon versein, egy kis töprengés azon, hogy csakugyan alezredes lett-e Devecseri Gábor vagy csupán csak százados. Mert a kettő közül az egyik biztosan lett, ő maga mondta kisKlárának, s az okmányát is mutatta neki, de az nem nézte meg jól, s nem érti az efféle szép ruhák jelzéseit. Nem rendőrtisztségről van szó, hanem valódi katonai rangról és beosztásról, ha még nem hallottad volna. D. különben túl van az *Iliáson*, s a Kossuth Akadémián ad elő irodalomtörténetet az újoncoknak; ez valami pótlék azért, mert nem lett egyetemi tanár. Az ügyről tavasszal, előre, beszélt nekem, csak most perfekt és publikus lett a kinevezése.

Azon mulatnak a városban, hogy meglógott volna egy Komnenov Pali nevű nevezetes úr. Én most hallottam a nevét először. Kereskedő volt és képviselő, '45 óta, lelkesen. Mindenki ismeri hirdetését, amely az olcsó áaira célozva így hangzott: „Lehetséges ez?” Most ugyanezt kérdik tőle a tisztelői. Ezt különben csak azért írtam meg, mert a tényeket is csak kell tartalmaznia egy ilyen hosszú levélnek, nemcsak hangulatot és lelki lefetyelést; az ügy egyébként nem tartozik rám, s a bácsit sem ismerem. Te talán –?

Baránszkyék megvannak. Laci, a nagy, most pénteken előad az Esztétáknál, a Fészek helyiségeiben, Petőfi értékelése vagy valami hasonló címen. Nem tudok elmenni abba az oroszlanbarlangba; visszatart, hogy épp akkor Simonffy Margotéknál leszünk, aki a minap Galyatetőn vagy hol szavalt és szerzett tapasztalatokat az élmunkások között.

Lóci hétfő óta jár a sofőriskolájába, a Technológiájára. De még nem tudjuk, kiket fog sújtani a társadalmi kigolyózás a hallgatók közül. Ha bent marad, s ha tanul, öt hét múlva úgy üdvözölheted, mint végzett személy- és teherautó-vezetőt. Kisklára:

gyöngyöket kapirgál a rádióban (amivel sem tyúk mivoltára nem akarok rejtve célozni, sem a dombra). Nagyklára kinevezése a miniszteri aláírás, a legmagasabb pártfogás s a minisztertanácsi áteresztés ellenére nem történt meg, sőt a meg-nem-történés következményeképpen erősen megingott jelenlegi takarítónői alkalmazása is.

Illyésék szombaton voltak nálunk. Mondta, hogy lemondott a képviselőségéről, s most végleg el is fogadták a lemondását. Semmi mást, lényegeset. Molière-fordítása megy a Nemzetiben, darabját a Magyarban november 4-én kezdi a Nemzeti Kamaraszínház. Én csak a Válasz-beli első felvonását olvashattam a *Lélekbúvárnak*; tüneményesen jónak érzem. A Válasz, mint Sárköziné mondja, a Bibó-cikken kotlik, a Bibó-féle rég várt veszélyes cikken, azon a lehetetlen témájún. Járt az a téves pletyka, hogy a Parnasszus Sötér szerkesztette antológiáját a cenzúra lefújta volna. Hát nem így áll a dolog. Sötért, akinek a manduláit most szedték ki, magam is meglátogattam az Újszentjánosban, s ő mondta, hogy csak apróbb nehézségek adódtak, pl. a Sinka-bevezetőben, aztán az enyémét kellett kissé rövidíteni, s a *Kalibán*-vers kicserélését is kérték, szó esett Illyés *Kacsalábon forgó kastélyáról*, de végül megmaradt... úgyhogy semmi komoly baj nincs, sőt a könyv, 77 élő költő, egy hét múlva már tán kapható is lesz, mintegy 25 ív, 20 Ft-os áron. Én állítólag „csaknem egyívnyi” terjedelemben szerepelek benne, ami jólesik. Erdélyi és Mécs, Harsányi Lajos nincs benne; az első azonban a bevezetőben többször említődik. Az említett Aragon szintén a Békés Pista-féle Parnasszus kiadványa: én vagy hat meglepően hazafias versét fordítottam, úgy látom, négyet közölnek belőlük.

A napokban fogunk búcsúzni Baranyai Erzsikétől, aki az ura után kivándorol, nem is tudom, melyik tengeren túlra. Már alig marad ismerős.

Fél hatra jár, sötétedik, meggyújtottam a lámpát, lent az utcán a gyerekek zshivajognak, köztük a kis édes Kemény Zsuzska, olyan könnyű öltözékben, hogy biztosan most sincs még hideg. Jaj, csak ne lenne még sokáig!

Isten veletek. Egy középkori szerzetes, olvasom, így imádkozott egy retek előtt: „Isten nevére kényszerítelek, te retek-teremtő, hogy ne legyen közösséged a Gonosszal és légy üdvösséges gyógyszere az embereknek, és így mindannak, aki belőled vészen, testileg egészségére, lelkileg oltalmára szolgálj. Méltóztass, Uram, megszentelni ezt a retket!” Terjeszd ki imámat az egész kertedre.

A viszontlátásig mindnyájukat szeretettel öllelek.

Lőrinc

Lőrincém, – azt mondtam tegnap, hogy elmegyek Tompához. De nem kívánok elmenni, s csak azért hallgattam el ezt a gondolatomat, mert nem akartam vitatkozni. Lehet, hogy a társaságtól – pláne írók társaságától – való iszonyodásom lelki betegség tünete. Mindig megvolt bennem, az utóbbi esztendőkből azonban valósággal kínzó fóbiává dagadt. A pusztára meghívás is, de főképpen a róla történt beszélgetés, annyira fölzaklatott, hogy az éjjel alig aludtam. Nem tehetek róla, nem tudok változtatni rajta. Örültem, hogy Tompa levelezőlapján nem volt dátum, így rést láttam a megszökésre, az Általad átadott levél azonban ezt a rést bedugaszolta. Kénytelen vagyok hát nyíltan és magyarul megmondani, akármilyen fájdalmas is ez nekem, hogy nem kívánok elmenni a vacsorára. Én ott igen kínosan érezném magam, annak ellenére, hogy Tompát is, Téged is és még egynéhány embert szívemből szeretem. Azonban annyira kirekesztettnek érezném magam az irodalmi s általában a szellemi életnek még azokról a perifériáiról is, amelyekben bátran, félelem s aggodalom nélkül meghagyhattak volna, hogy már csak a négy fal között, magányomban érzem magam teljes jogú s értékű embernek – ha a lábamat kihúzom innen, már mindenfelől sérelmeket várok és érzek. Az ezektől való elviselhetetlen félelmemet nem tudom legyőzni.

Természetesen jöjj el azért, mindig örülök Neked és Nektek, ha csak egy órát vagy fél órát is lehetek Veletek. Tőled nem félek, s Nálatok nyugodt és vidám vagyok. Arról azonban végképp le kell mondanom, hogy nagyobb társaságban – és főképp írók között – valaha is legalább annyira nyugodt legyek, mint régen, ámbar igazán nyugodt s felszabadult sohasem voltam. És nem történhetik életemben olyan változás, hogy az „iszonytól” megszabadítson engem.

Klára kezét csókolom, Téged szeretettel öllelek.

Budapest, 1949. márc. 17.

János

7

Budapest, 1949. június 2.

Kedves János!

Nagy, szelíd sajnás dagadozik a fejemben, álmos vagyok, pedig reggel van. Olyan szép, csöndes a világ itt, az ablak előtt, napban, árnyékban, gerlebúgásban, a félig elsötétített szobában és a be-be csapó meleg fuvalmokban. Mégis istentelenül kimerült és rosszkedvű vagyok. Talán csak öreg vagyok, onnan a fejfájás is, az álmoság is. Be kéne mennem Pestre, de nincs rá kedvem, elég kín lesz délután. Itthon most magam vagyok csak, Juliska bevásárol, kisKlára a rádióba ment, a nagy a növénytarába, Lóci a röplabdaszövetségbe. A helyzet, a pénztelenség szorongat, lelkileg pillanatnyilag talán még ennél is jobban a Milton, melyet sehogyan se

halogathatok tovább. Egyetlen munkám, egyetlen reményem. Csak hát rettenetesen nagy ügy, hosszú és sohasem olyan, hogy „bele lehessen jönni”: minden sor mindvégig a tömörítés csodája és borzadálya. Tegnapelőtt nekiláttam az elejének. Leírom, ideírom az első huszonnégy sort, az invokációt:

Az Ember törvénszegését, az elsőt
s a tiltott Fa gyümölcsét, mely halállal
mérgezte létünk, s kint szült, elveszítve
Édent, míg csak, megváltván, egy nagyobb
Ember vissza nem nyerte üdv-hazánkat,
zengd, Égi Múza: Hóreb s Szinai
titkos ormán te ihletted a pásztort,
ki a választott népnek legelőször
hirdette, Ég s Föld hogyan tört ki egykor
a Káoszból: vagy, ha jobb szereted
Sziont, s Sziloa vizét, mely egész az
Úr jóshelyénél csörög, akkor onnan
hívlak, hogy segítsd vakmerő dalom,
mert nem-közepes szárnyon Helikonnak
fölébe tör, s oly céllal, amilyenre
próza vagy vers még nem vállalkozott.
S főképp te, Szellem, kinek templomoknál
becsültebb az egyenes, tiszta szív,
te oktass, mert te tudod; te jelen
voltál, kezdettől; roppant szárnyaiddal
költő galambként ülted meg az Űrt,
s termővé tetted: mi bennem sötét,
világosítsd, mi lenti, óvd, emeld;
hogy tárgyam magasán védhessem az
Örök Gondviselést és igazoljam
emberek előtt Isten útjait.

Hát így indul a dolog. Aprócska-nagyobbacska részleteim már vannak belőle. De pl. ennyit elkészíteni egy teljes szerencsés nap hozama! Mi lesz velem másfél esztendeig? Úgy szerettem volna, ha valami kiváltana ebből a kötelezettségből, úgy reméltem mindig, úgy toltam ki a kezdetet, vállalva közbeiktatható munkákat – a Racine is csak ilyen volt: időnyerés –, és íme, csődöt mond minden remény.

Tegnap volt az első könyvnap. Én a Nemzetiben voltam, néztem vagy másfél órán át az *Ahogy tetszik* igen gondos, aprólékos próbáját, mondatok, szavak, hangsúlyok elemzését és mérlegelését. Mondhatom, a fiatal Gellért egészen remek rendező és dramaturg. Major igazgató kiszaladt 11-kor a színház sarkára, az örült harsogásban és tolongásban, megafon- és villamos- és autó-rikácsolásban, rezesbandazene-szünetben valami verset szavalni a könyvnap tiszteletére, aztán jött vissza máris; ő is, úgy látom, kitűnően érti a mesterségét. A minap írtam, hogy ide voltak

esedékesek; hát egy rendes távirat kimentette őket (ahogy várni lehetett), s megbeszéltük, hogy majd a premier után, most képtelenség a sok dolga miatt. A premiért – illetve a reprízt – viszont elhalasztották, most a jövő péntekre, 10-ére. Ez is pénzt visz el tőlem, reménybeli pénzt: egyre kevesebbet játszhatják a darabot, s egyre nagyobb, közönségriasztóbb hőségben; már az *Úri muri* napján, amikor megnéztük, már akkor is pokoli meleg volt a zárt falak közt – milyen lehet most, s milyen lehet még ezután! De a próbák szakszerűsége és az elmélyülés, amivel dolgoztak, mondom, nemcsak meglepett, de egyenesen elképesztett, s más körülmények közt boldoggá tett volna. Majd látom még a munkát, ezt az előkészítőt, csak most nem érek rá.

Aztán egy szabóhoz mentem, s közben láttam a Rákóczi út könyvnapj képét. Hát egészen más volt, mint mondjuk akár a tavalyi is. A megafonok fölényesen túldübörögték a legnagyobb déli lármát is, mindenütt a diadal jegyében zajlott minden, egyeduralkodói fölényben. Csöndes pontok is akadtak bizonyára, de ilyen útközben nem láttam; fiatal szív mindenesetre teljesen mámorossá válhatott volna az örömtől. A sarkon (ahonnan volt nyavalyás kiadóm leszorult a vámház-bejárat hal- és zöldségszagú másféle sokadalmának magányába, azazhogy a vásárcsarnok tövébe) a megfelelő új sátorban megkaptam a szép Puskin tiszteletpéldányát; sajnos, csak egyetlenegy, s csak az első kötetet, pedig a második rész, a prózakötet is érdekelt volna, de hát abba nem dolgoztam. Versemet vagy 27 darabot vettek át. Ott még a nevemet is elkiáltotta a bőgőmasina, bár dedikációra nem került sor. Ahova meghívtak, oda elmegyek, mintegy visszaköszönni azoknak, akik köszöntek nekem, de hát az ember már öreg és idegen majdnem mindenütt. Válaszék a Szerb utcában, egy kis asztalkán lapoztatták a széllel a lap régi példányait, más nem volt, csak az indulók zengtek a szemközti tantermekből; végül Püskit kerestem föl, a szerencsétlent, egy percre. Hát ez volt a tegnapi könyvnapom. Ma s a következő napokban ilyen-olyan Puskin-alkalmak amúgy is beszélőnek; benézek majd a már teljesen államosított Singerékhez s a Parnassushoz; ez a kettő utamba esik, közel lévén a Zeneakadémiához, ahol ma du. Lukács György díszbeszéde esedékes a meghívó szerint Puskinról, noha az hírlík, hogy ő is megbetegedett... Hát majd meglátjuk.

Hírlík, mondtam. Mintha azt mondanám, hogy a köd vagy a teljes éjszaka tud „hírléni”. Minden hírlík; semminek sem hiszek.

Illyés Rácegresen van, ezt is csak úgy hallottam, s talán Moličre-ben csücsül; Németh L. meg Debrecenben, Gulyás Pali özvegyénél. S. Márta valami 60 oldalnyi prózát vár tőle az új Válaszban. Mutatta a tervezetet, igen szép szám lesz megint. Ő maga újra állásba ment, műstoppol s betanít. Első férjéről más úton hallom, hogy éppoly sikeresen hódolhat heveny lelkiállapotának, mint valaha; teszi is.

Én magam éjjel és hajnalban Gottfried Kellert olvastam, óriási élvezettel, mint mindig, s folyton megszégyenülve tőle, mint mindig.

Hívtak a Balaton mellé; Bernáth Aurélék; még nem döntöttem.

Szentkuthyt sokszor látom a szomszéd Budagyöngyében, az a stammhelye. Bolond, de remek bolond, s úgy látszik, kutya ereje van az itálra; mondják, harminc-negyven forintot is elszopogat naponta: hogy bírja a gyomra s a zsebe?! Biztosan nem igaz.

Baránszkyékat elég sűrűn látjuk, neki magának úgy halmozódnak az elfoglaltságai, ahogy közelednek a vizsgák; de okvetlen lemennek július elején Tihanyba.

Hát Lóci kap tőlem még egy ruhát. Első rendes ruhája lesz tulajdonképpen felnőtt kora óta. Már nemcsak a Csepel I.-ben játszik, de az országos válogatott II. csapatában is. Több jel arra vall, hogy rendesedik eddig rendetlen vonalain is. A ruha egy világosszürke tropikál lesz. Magamra is költöttem, de csak uraságoktól levetett ruha adjusztálására és vegytisztítóra.

A Puskin-kötet igazán szép, s kellemes meglepetésemre Gáspár Bandi odaadó buzgalmából elég kevés benne a sajtóhiba. Hát nem történnek jó dolgok is a világon?!

Hétfőn Nagyklára vendégül látta hivatalbeli kollégáit és kolleganőit, egyszerre mindet; du. 5-től kb. 9-ig voltak itt, nekem új arc mind a 14 vagy 15. Nagy strapa volt, de kedves, egyszerű emberek, szaktudósok többnyire, s minden egyébben majdnem gyermetegek.

Fejfájásom csak tart. A meleg tenné? Mindig remekül bírtam, most csak ernyeszt és szorít. Igaz, hogy 29 fok van máris. De a lényeg az lehet, hogy öregszem s gutaütés fenyeget. Vigyázni kell. Ha így megy tovább, direkt élvezet lesz leszokni a nyárról és a nőkről. Ravasz élvezet!

Neked ennél jobbakat kívánok, rakományt a számárfogatra, mindenekelőtt azonban csönded és békéd állandósulását. Üdvözletek, kézcsók.

Szeretettel ölel:

Lőrinc

Ui. – A Milton-beli *pásztor* természetesen = Mózes.

Kedves Lorenzo!

Baránszkyék tegnap este elvitorláztak, hiába akartuk itt tartani még őket mára. Pedig amint láttam, jól érezték magukat, s meg voltak elégedve a mi egyszerű, de csinos fészünkkel. Hosszú heverések történtek a fa alatt, Laci végre akadály nélkül elmondhatott mindent, ami csak gyermeki szívét feszengette, Gizi jóízűeket aludt. Megcsodálták a kertet, s kalapot emeltek Tildi teljesítménye előtt. Örültünk, hogy jól sikerült a kirándulásuk, s derekasan kipihenték magukat. Ha ma még otthon egy kis utókúrát tartanak, holnap újult erővel s vállvetve menetelhetnek a szebb jövő elé. Két megerősödött ember néz a békefronton a nyugati imperializmussal szembe.

Beszámoltak a Ti hogylétetekről is. Ezek után pedig azt mondom, hogy semmiféle nyögésednek, nyavalygásodnak és panaszodnak nem adok hitelt, kivéven az esetleg adódó fejfájást, ahhoz jogod van. Sikereid óriásiak, s csak I. Gy. sikereivel mérhetők. Ellenségeid a földön kúsznak. Erős és hatalmas vagy, mint egy elefánt. Irigyeid száma úgy nő, mint a fűveny. Engedd meg, hogy közéjük soroljam magamat is. Mint B. mondja, a Puskin-érem igazán szép, s az átadás méltósága s előkelősége is méltó volt az éremhez s a költő nagyságához, azéhoz is, akinek nevében adták, azéhoz is aki kapta. Arról is hírt vettem, hogy Klára az icipici állás mellé tudóspótlékot is kap, csak most már aztán tudóskodjék is. Elvárok tőle vagy egy olyan művet, ami méltán sorakozik Alexics, Andics vagy Vadas Sára műveihez. Ha már egyenjogúsították a nőket, vegyék kezükbe a tudományt s az „aktív cselekvést” a férfiak mellett „minden vonalon”.

Nálunk nincsenek ilyen sugárzó hírű események. Jucka van nálunk, evéssel és alvással foglalkozik legfőképp, ambícióm, hogy naponta egy kilót hízzon. A germersdorfi cseresnye pirosodik. Paprikapalántáink eléggé nyeszlettek, eső kéne nekik. A szőlő igen szép, megköötözve, permetezve büszkélkedik, s kezd virágozni. Csodáljuk, hogy szőlővirág-parfümöt eddig még nem „kreáltak”, a legrondább nő is hódítana és bódítana vele. Zirzabella-fecskénk kotlik. Reméljük, legalább öt fióka jár hamarosan repülőiskolába. Pénzünk nincs. Jankó tíz napig örvendezett Pécsen az új munkakörnek, s készül, hogy végleg letelepedjék, egy egész életre. És noha négy év óta nem nevezték még ki, sőt tudóspótlékot sem kap, igen boldog, mert oda került, ahová mindig vágyott. Most már bízom benne, hogy megírja tervezett könyvét, s befejezi Reguly-tanulmányát is. Én a nyugat-afrikai szigetek néger társadalmaival foglalkozom óriási élvezettel s gyönyörrel, Bernatzik kiváló etnológus, és a négerek kiválóan bölcs emberek. Orango Grande szigetén például *nyílt* matriarchátus van. Máshol meg vén, csodálatosan okos, művelt s jóindulatú királyok uralkodnak. Szégyenkezve olvassa az ember, hogy soha, semmi körülmények között nem hazudnak, állatot nem kínoznak, gyermeket nem vernek, tisztaság és rend uralkodik köztük, tisztelik a fétiseket, szeretik egymást, gyilkosság, rablás, lopás elképzelhetetlen, és büntetés sincs rá. Ruhájuk gyönyörű, rövid, bő fűszoknyájukat a farukon kötik meg, mint a mi palóc asszonyaink, művészi frizurát viselnek, testük arányos, karcsú, Degas, a táncosnők festője ragyogó képeket pasztellezett volna, ha köztük él vala. De ahová a fehér ember beteszi a lábát, s elrendeli a „szégyenletes” öltözékek európai ruhával való

felcserélését, az adófizetést s más efféle fehéremberi vívmány életbe lépését, a szegény feketék először hazudni, majd lopni, zsarolni, kegyetlenkedni kezdenek, végül tüdőbajt kapnak, házaik is romba dőlnek, piszok lepi el őket, s rohamosan kivesznek. Csodálatos művészetük eltűnik. Hadd idézzem: „...der Zusammenbruch eines Volkes sich am schnellsten auf künstlerischem Gebiet auswirkt.” Nem így van nálunk is?! A fehér tisztviselők éppen olyan baromi korlátoltsággal állanak az ő művészetükkel szemben, mint a „művelt” középosztályunk a mi népkultúránkkal. Öreg sárközi szövőasszonyunk egyszer szóttéseket mutogatott nekem. „Mit keres itt ez a sárga, itt meg ez a kék?” – kérdeztem megbotránkozva. „Hej, jó szöme van az író úrnak – szégyenkezett Danca néni. – Láti, hogy ez már nem nemzetiszín. Csakhogy a hivatalos urak ilyet kívánnak belé, másképp nem veszik meg.” Most mit mond Bernatzik? „Auch überliessen sie die Wahl der Motive nicht dem sicheren Gefühl der Eingeborenen, sondern verlangten die Ausführung von Gegenständen, die ihrer Meinung nach sich dazu eigneten, Schränke und Kamine der heimatischen Wohnung zu zieren...” stb. Ha még éreznék valami büntudatot és felelősséget efféle kérdésekben, keserű írást eresztenék meg legalább fiókom számára. Így azonban csak sóhajtok egyet, s gyönyörködöm a fényképekben, bár lehet, hogy akiket a képek ábrázolnak, régen európai színvonalra süllyedtek, s fölfalták őket a misszionáriusok s a művelt fehér tisztviselők. De hát az ember leszokik róla, hogy „tevőlegesen” szolgálja az eszméket, amiket legjobb hite s meggyőződése szerint szenteknek hisz és érez, sőt filozófiát szerkeszt a „non cooperation” elvének igazolására. Kung-fu-tse szerint „a nemes embert az igazság érdekli, a közönséges embert a profit”, ma pedig a „nemes” embert kiröhögik, hülyének tekintik, sárba tapossák, fétissé emelik a profitot és társadalomfenntartó elvvé a közönséges ember sivárságát. Egyébként, látod, eljön a jótékony öregség, az ember megérti, hogy egyszer behunyja a szemét, s akkor egyszerűen *nem lesznek* többé sem bodoyók, sem magyarok, sem fétisek, sem sárközi szóttések, sem misszionáriusok, sem bölcs néger királyok, sem légierődök, sem ökörfejjel díszített, gyönyörűen festett hadicsónakok, a világ megszűnik forogni, megáll az időtlenségben, az örök pillanatban végtelenül, sőt határtalanul, tér és idő korlátain kívül, mindörökké. Te búsongasz a közelebbi öregség miatt, Lorenzo, én örülök neki. Az öregség szép, vidám, kibékítő állapot, a szunnyadás mámorának egyre erősebb, színesebb reánk szállása, a révület növekedése, feltéve, ha valamennyi szerv egyszerre s egyformán öregszik meg. Katasztrófa csak akkor következik be, ha valamelyik szervünk ifjú marad, s megtartja erőit. Vigyázz, hogy valamelyik szerveid ne maradjon fiatalabb a többinél, ha pedig fiatalabb, korlátozd funkciót bölcsen.

A küldött szemelvény Miltonból szép, de túlságosan merev az én megítélésem szerint. Persze angolul nem tudok, sohasem is fogok tudni, mert nem szeretem az angol nyelv harákolásait és nyeléseit, az én számomra a legszebb, legtisztább, legkristályosabban áttetsző nyelv a finn, s az is marad már, amíg nyelvekben gyönyörködöm. Utána a francia következik. Lehet, hogy Milton hallatlan tömörítései és sűrítései, mint mondod, az eredetiben is a kovácsoltságnak azt a hatását keltik, mint a nekem küldött néhány sor. Téged Milton (mint Shakespeare

is) a magyar nyelv minden csínjának-bínjának, csavarjának és szögének, színének-szagának-ízének előszedésére kényszerít, de hát azt kérdelem ismét: nem lenne-e jobb, helyesebb, szükségesebb, ha inkább a saját érzéseid és gondolataid kényszerítenének ugyanerre? Mindig nagy gyönyörűséggel hallgattam, ha valaki életre tudta támasztani előttem Beethoven VI. szimfóniáját vagy Mozart A-dúr szonátáját, de nem volt-e mégis Beethoven, Mozart az igazi, aki elsőnek hallotta és formálta őket? Wanda Landovszka csembalójátéka megmarad ugyan néhány hanglemezen, de mégiscsak Chopin szól belőle. Most már talán nem vagy annyira rászorulva arra a néhány fityingre, amit a keserves fordítással szedegetsz össze, hát hagyd a fenébe a fordításokat, s fordulj magad felé teljes elszántsággal, mintha végrendeletet írnál.

Kemény Laci lapot írt, közli velem, hogy nagy fontosságú művészi feladatot kapott, Te majd bővebben beszámolsz róla. Minthogy erről megfeledkeztél, hozzá fordultam bő levélben. Nagyon érdekel, hogy mit művel, igen nagy művésznek tartom, az alatt a tíz év alatt, amíg „haragban” voltunk, hatalmasan fejlődött, tisztult, s megtalálta saját stílusát és végleges formáit. Amit most csinál, végleges és klasszikus. Nagyon boldog vagyok, hogy már akkor fölismertem őt, amikor főiskolás növendék volt, s fáj, nagyon fáj és keserít, hogy a Magyarországnál annyiszor vitáztam s erőszakoskodtam érte hiába, csak hogy néhány pengőhöz jusson, s ne veszítse el ambícióját. Változatlanul igen jól érzem magam, s teljes biztonsággal tekintek a jövőbe. Három tervem van. 1.) Elmenni Milanóba, fölvenni a *Julianus* után járó lírákat, s ott élni egy évig. 2.) Elmenni Stuttgartba, fölvenni a *Szép Zsuzska* s a tervbe vett *Vízöntő* tiszteletdíját, s ott élni egy évig. 3.) Kineveztetni magam Helsinkibe sajtóattasénak, s ott élni egy évig. Hallom, Te is hasznosnak tartod a magad kimenetelét. Engem most igen izgat, hogyan élnek s nyavalyognak a németek, ott még nem jártam soha, noha megtehettem volna. Igaz, Japánban, Kínában s Amerikában sem jártam és még Grönlandban sem, de hát a Holdban sem voltam, s így az egész egyre megy.

Szervusz, Lorenzo, mindnyájan üdvözlünk Benneteket. Ha megszáll a csavargás vágya, nézz be hozzánk. Ja, igaz! Mohammeddel s tevékenységével foglalkozva, végképp kiderült, hogy tavaly jól sejtettem: Moh. ifjú szeretőjének, Aisának a nevében valóban az Ai „Hold” szó vagyon, ez az ural-altáji szó a sumérek s babiloniak révén az arabok, sőt egyéb népek közé is behatolt, s általánosan elterjedt már évezredekkel ezelőtt. Tehát nem A-isa, hanem Ai-sa. Még egyszer, szervusztok!

János

JEGYZETEK

Örök Bar. II. – Sz. L.: *Örök barátaink II.* (Kisebb lírai versfordítások második gyűjteménye.) Egyetemi Nyomda, 1948.

A két Vizöntőnek még mindig nincs gazdája – K. J.: *Vizöntő.* (Mese) Szöllőssy Árpád kiadása, 1948. május. 1–2. köt. K. J. e könyve terjesztését magára kényszerült vállalni, s ebben barátai, többek közt Sz. L. is, segítségére voltak. A regény későbbi kiadásokban már *Vízözön* címmel jelent meg.

Fehér Holló sátrában – A levél keltezése előtti napon, 1948. jún. 4-én volt a „Könyvnapok” rendezvénysorozat első napja. Fehér Holló: egy Sárközi Márta által alapított és vezetett kiadvány volt.

Sz. L.-től csak versfordítást lehet – 1945-ben, Sz. L. igazolását megelőzően, Révai József javaslatára már fordítással és név nélkül szerepelhetett a rádióban. 1948 júniusában is még ez a direktíva volt érvényben.

Simonffy Margot (1897–1959): előadóművész. Munkássága jelentős része a Rádióhoz köti.

Márta – Sárközi Márta; *Molnár* (1907–1966): író, szerkesztő, műfordító. Molnár Ferenc és Vészi Margit leánya, Sárközi György felesége. 1946 és 1949 között a *Válasz* c. folyóirat kiadója s egyik szerkesztője.

B. Lacival – Baránszky-Jób László (1897–1987): esztéta, irodalomtörténész. Sz. L. és K. J. közeli barátja.

Harasztinéval – Haraszi Sándorné, sz. Gróf Irén.

urával – Haraszi Sándor (1897–1982): politikus, publicista. K. J. ifjúkori barátja, illetve iskolatársa két évig a pécsi állami főreálban. Ebben az időben K. J. világnézeti-politikai tájékozódását jelentősen befolyásolta. Kapcsolatuk korai szakaszát mindketten megörökítették. Ld.: Haraszi Sándor: *Befejezetlen számvetés.* Magvető, 1986.; K. J.: *Süllyedő világ.* Magvető, 1965. 1945 és 1948 között a *Szabadság* c. lap főszerkesztője, majd az MDP KB Agitációs és Propaganda Osztályának helyettes vezetője volt. 1949 őszén az Athenaeum kiadó igazgatójává nevezték ki.

Jutkátoktól – Kodolányi Júlia (1923), K. J. leánya.

Zelkét – Zelk Zoltán (1906–1981): költő. 1945-ben belépett a Magyar Kommunista Párt-ba. 1948-ban a *Szabadság* c. lap kulturális rovatvezetője, a Magyarok szerkesztőbizottságának tagja, a *Népszava* munkatársa és az Athenaeum lektora volt. 1948-ban Baumgarten-, 1949-ben és 1954-ben Kossuth-díjat kapott.

Szonetteket... kihozni karácsonyra – A könyv abban az évben megjelent, a Franklin Társulat kiadásában. Shakespeare: *Szonettjei.* Ford., bev.: Sz. L..

Zádor Anna (1904–1995): művészettörténész, ekkor a Franklin Társulat cégvezetője.

Babics prof – Babics Antal (1902–1992): urológus, az MTA rendes tagja, Sz. L. kezelőorvosa.

Szabolcsról – Várady Szabolcs színész. Sz. L. leányának, Gáborjáni Klárának férje. 1944. december 31-én Sz. L.-lél és Sz. L. fiával együtt egy – egész Pásárétre kiterjedő, minden férfi lakost érintő – szovjet katonai ellenőrzés során elhurcolták, s Budakeszire szállították. Sz. L.-ék másnap kiszabadultak, ő hadifogoly lett, s csak 1948 karácsonykor térhetett haza

Lóci – G. Szabó Lőrinc, filmrendező, Sz. L. fia.

Fenyő Miksa (1877–1972): kritikus, szerkesztő. Kritikáival, tanulmányaival a Magyar Gényusz és a Figyelő hasábjain jelentkezett, munkássága a Nyugatban teljesedett ki. A Nyugat egyik alapítója és 1908–1917 között egyik szerkesztője, 1921–1929 között főmunkatársa, 1914–1925 közt társkiadója volt; pénzügyi kapcsolatai révén mindvégig sokat tett a lap anyagi támogatásáért. 1945-től a Gyáriparosok Szövetségének tb. elnöke és kereskedelmi igazgatója volt. Ez év végén végleg külföldre távozott.

Tildinek minden jót – Kodolányi Jánosné, született Csőszi Matild.

Megírták az interjút is, le is hozta, helyben is hagytam – A mondat grammatikailag kétértelmű. Nem közlést, hanem Balatonakarattyára való lehozást, elolvasást jelent. Kodolányi Júlia a következőket írta visszaemlékezésében: „Haraszi Sándor ez időben Zelk Zoltánnal mindenképpen szeretett volna apám sorsán könnyíteni, elérni, hogy újra dolgozhassék, megjelenhessenek a művei. Zelk Zoltán készített apámmal interjú formájában egy nyilatkozatot, apámnak csupán alá kellett volna írnia. Szerepelt benne egy mondat, amelyben meg kellett volna tagadnia az 1931 után írott műveit. Mindez 1948-ban zajlott le. (...) A nyilatkozat szövege megmaradt.” (Kodolányi Júlia: *Apám*. Magvető, 1988. 181–182.) Az interjú feltehetően a Szabadság nevű, 1945. jan. 19-én megindult napilapban jelent volna meg, melynek szerkesztője abban az időben Haraszi Sándor volt, Zelk Zoltán pedig kulturális rovatvezetője.

R. J. – Révai József (1898–1959): politikus, publicista. Ebben az időben országgyűlési képviselő, az MKP Központi Vezetőségének és Politikai Bizottságának az ideológiai munkáért, propagandáért s agitációért felelős tagja. Haraszi egy vele készített interjúbán a következőket mondta Révai Józsefnek a Szabadság c. lap irányításában betöltött szerepéről: „Valójában rajtam keresztül Révai döntötte el a fontosabb dolgokat, azt, hogy mi legyen a lapban.” (H. S.: *Befejezetlen számvetés*. Függelék, Tóth Pál Péter interjúja. Magvető, 1986. 216.)

„*Pater peccavi*” – Jelentése: Atyám, vétkeztem. „...surgam et ibo ad patrem meum et dicam illi *pater peccavi* in caelum et corante...” (Biblia Sacra iuxta Vulgatam versionem.) „Fölkelvén elmegyek az én atyámhoz, és azt mondom neki, Atyám, vétkeztem az ég ellen és te ellened” (Lk, 15. 18. Példabeszéd a tékozló fiúról. Károlyi Gáspár ford.)

N. Lacin – Németh László (1901–1975): író.

Lásd, tagja lettél az I. Sz.-nek... – Sz. L. 1948. január 1-től volt tagja az Írószövetségnek. Szövetségbe való felvételével kapcsolatban ld.: Sz. L.: *Napló, levelek, cikkek*. Kabdebó Lóránt jegyzete. Szépirodalmi K., 1974. 657–660.; Kabdebó Lóránt: *Az összegzés ideje*. Szépirodalmi K., 1980. 211–212. Ld. még későbbiekben K. J. 1948. jún. 16-i levelének Bóka Lászlóra vonatkozó jegyzetét.

Z. Z. akkoriban megjelent ujjongó cikke – Zelk Zoltán cikkét a *Tücsökzenéről A reménytelenség költője* címmel a Tovább, az MKP kiadásában megjelenő hetilap 1947. évf. 13. száma közölte.

Keszi Imre – Keszi (*Kramer*) Imre (1910–1974): író, publicista, zenekritikus. 1946-tól 1949-ig a Szabad Nép kulturális rovatának szerkesztője, gúnyosan éles hangvételéről ismert vezető publicistája.

Basch führer – Basch Ferenc Antal (1901–1946): író, publicista, a magyarországi Volksbund vezetője. Mint háborús bűnöst halálra ítélték és kivégezték.

vajon átveszik-e N. Lacit az állami státusba – Németh László 1945 őszétől került Hódmezővásárhelyre óraadó tanárnak, a református egyház és a Bethlen Gábor Református Gimnázium meghívására.

mi lesz sorsa új művemnek – *Boldog békeidők* c. regényéről van szó. 1956-ban jelent meg először Pécsen, a Dunántúli Magvető kiadásában.

és sem papír, sem pénz nem adódik több – A Válasz 1949-ben pénz és papír „hiányában” szűnt meg. A betiltás egyik módja volt.

Kiadómat – Szöllősy Árpád. Kiadásában jelent meg *Vizöntő* c. regénye.

Klárának – Szabó Lőrincné, sz. Mikes Klára, Sz. L. és baráti körök szóhasználatával Nagyklára. Mikes Lajos kritikus, szerkesztő, műfordító leánya.

Dienes nagytiszteletű úrnak – Azonosíthatatlan személy.

Fórumban jelentek meg fordításaid – Forum (1946. szept. – 1951. aug.), az MKP programjának szellemében működő folyóirat. Szerkesztette Vértés György. Ebben az évben nem közölte Sz. L. fordításait. Az 1949. júniusi számában jelent meg Sz. L. Puskin-fordítása, *A bahcsiszeráji szökökút*.

Veres Pierre új könyve – Veres Péter (1897-1970): *A paraszti jövőendő*. Bp., Sarló, 1948.

Magyar Nemzetet, a csodálatos Páter lapját – A csodálatos Páter: Balogh István (Balogh páter) (1894–1976): római katolikus pap, politikus, államtitkár. 1947. jún. 4-én kilépett az FKgP-ből, és megalakította a Független Magyar Demokrata Pártot, melynek hivatalos napilapjaként működött a Magyar Nemzet.

elolvasom „minden betűjét” – 1942-től a Magyar Nemzet reklámszövege: „Olvassa el a Magyar Nemzet minden sorát”.

amikor még az ellenállási mozgalom egyik titkos és fontos tagja voltam – Ellenállási mozgalomban játszott szerepéről nyilatkozta 1946-ban: „1944. március 19-e után nem írtam, nem szerepeltem sehol. Még Ortutay barátom, a rádió műsorigazgatójának kérő levelére sem voltam hajlandó a rádióban szerepelni. Akarattyan visszavonultan éltem, de azért nem éppen tétlenül. Azon fáradoztam, hogy az írók némuljanak el a német megszállás ideje alatt. 1944. június 2-án írógyűlést hívtam össze a Rákóczi út 20. szám alá, s kifejtettem, hogy a Sztójay-kormány alkotmányellenes, tehát egyetlen író sem vállalhat részt ennek a bábkormánynak a sajtójában. Az írók el is hallgattak, a jobboldali lapok azonban egyre fenyegetőbben firtatták a hallgatás okát, élükön éppen a Nemzetörrel. – Most idézem a Moszkvába küldött fegyverszüneti bizottság egyik magas rangú katonatagjának szavait: »Arra utasítottuk őt, hogy szervezze meg a magyar írók csoportját, bevéve abba mindenkit, akinek megbízhatóságáról meg van győződve, és serkentse őket a Sztójay-kormány ellen szellemi ellenállásra. Szerkesszen a velünk való megbeszélés alapján memorandumot az ország kül- és belpolitikai, katonai és kulturális helyzetéről, és fejtse ki, milyen módszerek lennének alkalmazandók a belső ellenállás hathatós és eredményes megszervezésére... A memorandum pontokba szedett része a következő volt: A., Széles alapokon nyugvó demokratikus kormányt kell alakítani, fősúllyal a munkásság és a parasztság tömegeire támaszkodva. B., A német Gestapo működését meg kell akadályozni, a hírhedt Hain-féle titkosrendőrséget fel kell oszlatni. C., A németek által letartóztatott szabadon bocsátását ki kell erőszakolni. D., Nem szabad akadályozni a magyar demokratikus erők szervezkedését. E., Fel kell fegyverezni a munkásságot, hogy a németekkel szemben az ország belsejében erőt tudjunk mutatni. A memorandumban foglalt követelményeknek megfelelően megindítottuk az internáltak szabadon bocsátásának kieszközölését... Így többek között éppen Kodolányi javaslatára szabadítottam ki nagy nehézségek és veszélyes utánjárás után Somogyi Miklóst, Veres Pétert beosztottam a vezérkar propagandaosztályára... Az egyetemi ifjúság két vezető egyéniségét sikerült kiszabadítanom, szintén Kodolányi javasolta őket... Közölte velem többek között, hogy Bereczky Alberttel megbeszélte, hogy neki velem együtt kell működnie, hogy a háborúból való kiválás estén erőinket együtt tudjuk tartani, a Bereczky által képviselt csoport részére pedig a karhatalom támogatása biztosíttassék.« – Ezután nézzük meg Darvas Város *az ingoványon* c. könyvének 119–122. oldalát. A *Magyar Front* emlékirata egész mivoltában egyezik az én memorandumommal. *A követelések pontjai pedig szórul szóra azonosak.* – Október 6-án táviratot kaptam Akarattyan, hogy jöjjenek azonnal Pestre. Éjszaka érkeztem a Déli vasútra. Itt Illyéssel és a feleségével találkoztam. Röviden vázoltam előttük, hogy most következik a Himmler–Szálasi-uralom, de talán sikerül kiugranunk. Illyés hitetlenkedett, aztán megdöbbsent. Pesszimizmusom, sajnos, igazolódott. Nekem is bujkálnom kellett karácsonyig. (...) – Magyar–oroszlöv titkos igazolványom ma is megvan. Elteszem emlékül – a hálás utókornak!” (K. J.: *Szilveszteri számadás*. III. Független Ifjúság 1946. jan. 22. 3.) A Magyar Nemzeti Felszabadító Bizottság által 1945-ben kiállított igazolvány megtalálható K. J. hagyatékában (OSZK Kézirattár Fond 201/1012). A fegyverszüneti tárgyalások egyik magas rangú katona tagja Faragho Gábor altábornagy, a csendőrség felügyelője, aki 1940–1941-ben katonai attasé volt Moszkvában, s ez a tény is szerepet játszott abban, hogy a Moszkvában tárgyaló delegáció élére került 1944. szept. 22-én. K. J. hosszabban megemlékezett róla a *Rohanás a pusztulásba* c. írásában, érintve a memorandum keletkezésének történetét. (*Visszapillantó tükrök*. Magvető, 1968. 437–446.) Faragho az ifj. Horthy Miklós által vezetett Kiugrási Irodához továbbította K. J. nyolcvanoldalas, egy példányban írt kéziratát. A megbízás a Kiugrási Iroda azon törekvésének volt a része, hogy szélesítse támogatottságának körét. Hasonló szellemű memorandumokat jutott el Herczeg Ferenc és Lázár Károly útján a Magyar Hazafiak Szabadság Szövetsége és a Magyar Front. Darvas József szerint a Magyar Front emlékirata augusztus 25-én, Románia kiugrásának napján Lázár Károlyon, a testőrség parancsnokán keresztül ért el Horthy Miklóshoz, aki elutasította az abban foglaltakat. Faragho Gábor K. J. által idézett mondatainak eredetét nem sikerült megállapítanom.

Szabad Száj – 1946-tól 1951-ig megjelenő polgári színezetű, élesen politizáló szatirikus hetilap.

Földindulásból – K. J. drámája, *Földindulás*. Bemutatója 1939 februárjában volt a Belvárosi Színházban. Ennek honoráriumából vette a Kodolányi család az akarattjai házat és kertet 1939 júniusának első napjaiban. A drámát 1939-ben megfilmesítették.

Nannar – Nanna, a sumer-akkád mitológia holdistene, Enlilnek gyermeke, aki e mitológia panteonjának főistene. K. J. a sumer-akkád, babilonai hagyományt felhasználó regényében, a *Vízözönben* (első kiadásban *Vízöntő* címmel) Nannar megjelenése fejlődéstörténeti változásoknak, az új, a „csupasz” ember megszületésének, újabb földtani és meteorológiai folyamatoknak, betegségeknek oka, és földet érésével következett be az özönvíz katasztrófája.

Világtornyokkal együtt – Világtorony: Babel tornyának, Mózes I. könyvében a bálványimádásnak s az eget elérni akaró ember kevélységének szimbólumát, ennek a szimbólumnak az ősképet idézi a *Vízözönben*, a babiloni zigguratot, mely a végtelenbe nyúlik, a magasba fokként elkeskenyedő formájával.

A vizelet már vele jár, amint írva vagyom. – Utalás a *Vízözön* c. regény egyik főalakjának, a csillagász Simetánnak a szavaira: „Akinek az Égi Gyík (Nannar) a csillaga, jól vigyázzon. Az Égi Gyík a nemi szervek istene. Gonosz isten. A test alsó nedveinek istene.” (K. J.: *Vízözön*. 3. kiad. Magvető, 1977. 41.)

Tüdős Klára, Zsindely Ferencné (1895–1980): jelmeztervező, népművészeti kutató. Az Országos Református Nőszövetség elnöke a II. világháború idején. A svéd misszióval együtt számos üldözöttnek adott menedéket.

Szólj Sötér Istvánnak – Sötér István (1913–1988): irodalomtörténész, író, az MTA tagja. 1946-tól a Kultuszminisztérium Kulturális Kapcsolatok Főosztályának vezetője.

Gyuszit – Illyés Gyulát.

Reményitől kaptam levelet – Reményi József (1891–1956): író, irodalomtörténész. 1913-tól az USA-ban élt. 1926-tól egyetemi tanár, több angol nyelvű könyvet adott ki a magyar irodalomról. A tanulmány elkészült. Ld.: Reményi, (József) Joseph: *János Kodolányi, Hungarian Novelist and Playwright*. The South Atlantic Quarterly 1950/1. 74–81.

Borbély – Borbély Ervin (1911); abban az időben az építési minisztérium elnöki osztályának vezetője volt. Foglalkozott filozófiával, irodalommal, csillagászzal. Kiadásra vár K. J.-vel folytatott hatalmas levelezése. Ékes Ákos néven versesköteteket jelentetett meg saját kiadásában. *Kulcsolt kigyók* (1979); *Tükörcsapda* (1984); *A világ közepe* (1984).

Hétlil – A *Vízözön* c. regény egyik főalakja, a költő, kinek sorsa az örök mellőzöttség.

ifjú barátom hozzávetőleg ötven-hatvanezer évvel ezelőtt átadott költeményeinek – Kis Bagoly Rezső (1923–1953): orvostanhallgató. Írásai nem jelentek meg. Tragikus körülmények közt hunyt el. Elméletét a „biológiai relativitás”-ról Várkonyi Nándor ismertette *Az elveszett paradicsom* c. művében. (Pannónia Könyvek, 1988. 85–87.)

3

sokat foglalkoztam Aragon költészetével – A kiadvány, melyben fordításai megjelentek: *Aragon válogatott versei*. Szerk., bev.: Somlyó György. Parnasszus, 1948.

Somogyvári – Somogyvári Gyula; Gyula diák (1895–1953): költő, író. A 20-as években verseivel, a 30-as években színpadi műveivel, történelmi és világháborús élményeit feldolgozó regényeivel lett népszerű. Tagja volt az Ébredő Magyarok Egyesületének, 1929-ben vitézzé avatták. Országgyűlési képviselőként tiltakozott a zsidótörvény ellen, a német megszállás után Mauthausenbe hurcolták.

Körner – Körner, Theodor (1791–1813): német költő és drámaíró.

Béranger – Béranger, Pierre Jean de (1780-1857): francia költő.

Illyéssel fogok ütközni – A Parnasszus kiadásában megjelent Aragon-kötetben a *Ballade de celui qui chanta dans les supplices* c. vers Sz. L.-tól és Illyés Gyulától származó fordítását a szerkesztő egymás mellett közölte.

Baránszky Lacika – Baránszky László (1930): költő. Baránszky-Jób László fia.

a „*második*” könyv – Feltehetően K. J. készülő *Új ég, új föld* c. regényéről van szó. Ezt K. J. a *Vízöntő* – későbbi kiadásokban *Vízözön* – c. műve folytatásának szánta.

kisKlára – Sz. L. leánya, Gáborjáni Klára néven lett színésznő.

Felesége – Hajnal Anna (1907–1977): költő, író, műfordító. Szóban forgó kötete: *Összegyűjtött versek*. Athenaeum, 1948.

4

valkűrhez – Valkűrök, a germán mitológia félistennői, akik a hősöket segítik a harcban.

walhallai téreken – Walhalla Odinnak (Wotannak), a germán mitológia főistenének a palotája, ahova a harcban elesett hősök szellemei kerültek a valkűrök által.

Erről egyébként kissé tréfásabb hangon írtam Klárának legutóbb – K. J. 1948. szept. 28-i keltezésű levelében írta Sz. L.-nének: „Ha Maga mondja, elhiszem, hogy I. Gyuszi – akit szomszédaim következetesen összekevernek Illés Bélával és Illés Endrével! – sok jót tett Magukkal. Értem semmit. Igaz, amikor megbetegedett a karom, küldött pénzt orvosra, s nemrég is segítségemre volt akaratom ellenére, de kézirataimat hónapokig hevertette a Válasznál, túrta és túri, hogy Márta mellőzzön, becsapjon, az Írószövetségben nem szólt értem egy szót sem, s így tovább. Távolságra legyen, hogy szemére hányjam valaha is! Vagy hogy ugyanígy viszonozzam. Azonban nem bízom benne, nem és nem. Ha Németh Laci elköhenti magát, nem győznek aggódni az egészségéért, ha trüsszent, órákig üvöltik, hogy kedves egészségére, ha papírra vet egy jegyzetet vagy lektori véleményt, díszesen közlik, regényéből úgy préselik a problémákat, mint delikvensből a vallomást, szőlőből a mustot, citromból a levét. Irántam sohasem érdeklődnek. Hja, hát én is itt vagyok? Élek? Mi a fene. Haj, haj, kellemetlen... No nézze, jó ember, itt van, fogja, ez a szivarvég a magáé... Itt van a szék lábánál... De most hallja eskümet, Klára! Nekem többé immár semmi közöm sem a népiekhez, sem a szociálisakhoz, sem az urbánusokhoz, se a harmadik utasokhoz, sem a marxistákhoz, sem a mártírokhoz, sem a barátokhoz, sem az ellenségekhez, sem a magyarokhoz, sem az európaiakhoz, sem a fűhöz, sem a fához... azazhogy csak a fűhöz meg a fához van közöm. Ezek nem adnak ki, és nem szerkesztenek folyóiratot, nem olvasnak és nem írnak, nem járnak kávéházba, konferenciára, gyűlésre, előadóestre... De aki ír, ahhoz nekem semmi közöm. Kivétel Szabó Lőrinc, mert olyan gyermekes marhaságokat tud mondani, mintha nem is írna, Baránszky Laci, mert benne annyira a hit, mintha nem volna író, és vége. Bevonultam elefántcsonttornyomba miután szegény jó Márai akkor szökött ki belőle, amikor magára kellett volna zárnia még az ajtót is, exkluzív író vagyok, nem barátkozom és nem keveredem, nem mondok véleményt, s nem olvasok magyar műveket, legalábbis élőkét nem. Megírván a *Vízöntőt*, Swifttel ölelkezem. Ez az exkluzivitás úgy belém ivódott, hogy már az alsó ajkam is lelóg, mint Szabó Dezsőé, amikor magában ült a Philadelphia ablakánál, s azt hitte, nem figyeli senki. Az ún. irodalomból nem érdekel más, csak a pletykák. (Illyéssel kezdtem, s ide lyukadtam ki.)” (Az eredeti levél magántulajdonban.)

kiváló Gergely – Gergely Sándor (1896–1966): író. Ő és K. J. ifjúkorukban baráti viszonyban voltak. (Ld. K. J.: *Egy marok föld – Visszapillantó tükör*. Magvető, 1968. 64–118.) Írói működéséről K. J. bírálatot írt 1931-ben. Szovjetunióbeli emigrációjából hazatérve 1945. április 10-én megalakult Magyar Írók Szövetsége elnöki tanácsának tagja lett, és 1945–1951 között a szövetség elnöke is volt.

Illyésnek a Válaszban megjelent társadalmi satírájáról – Illyés Gyula *Lélekbúvár* c. darabjáról van szó.

Hálaadás – Válasz VIII. évf., 1948. II. köt. 655–657. A négytétéles mű 1945-ben keletkezett. Sz. L. 1945. augusztusi naplójegyzetében beszámolt keletkezéséről: „Zem-Zem, Aisha és egyebek a *Mikor minden* versben: a *Twelve against the gods* könyvből szedtem őket, már régen. Még a Mohamed-idézetet is, hogy »kiváltképpen a nők...«” A könyv szerzője William Bolitho volt. A *Mikor minden* a vers eredeti vagy munkacíme volt. A IV. tétel utolsó sora: „Mikor minden csak játék s butaság.” (Sz. L.: *Birákhöz és barátokhoz*. Napló és védőbeszéd 1945-ből. Magvető, 1990. 169. Kabdebó Lóránt jegyzete, 369.)

Bókával – Bóka László (1910–1964): költő, író, irodalomtörténész. 1947 és 1950 között VKM-államtitkár. Tagja volt az Írószövetség elnökségének, illetve annak az 1947 végén alakult felvételi bizottságnak, mely vele ellentétben kedvezően ítélte meg Sz. L. felvételének kérelmét. Tiltakozásul kilépett az Írószövetség vezetőségéből.

Kommenov Pali – helyesen Komnemov Pál (1909–?): kereskedő. Kommunista országgyűlési képviselő volt 1949. jan. 27-ig.

Esztétáknál – Magyar Esztétikai Társaság. Mitrovics Gyula vezetésével alakult meg 1931-ben, s 1949-ben oszlatták fel. Baránszky-Jób László először a Társaság jegyzője, majd ügyvezető alelnöke, 1945-től a megszűnésig elnöke volt, és szerkesztője a Társaság folyóiratának, az Esztétikai Szemlének. Szóban forgó előadása: *Petőfi mint esztétikai probléma*. (Esztétikai Szemle XI-XII. évf. 1947-1948. 1–9.)

Nagyklára kinevezése – Sz. L.-né 1948 szeptemberétől kezdett el dolgozni – először részmunkaidőben – a Nemzeti Múzeum Természettudományi Múzeumának Növénytarában, amely akkor az Akadémia palotájában működött.

lemondott a képviselőségről – Illyés Gyula az Ideiglenes Nemzetgyűlésben még mint pártönkívüli, a Nemzetgyűlésben, majd az Országgyűlésben mint a Nemzeti Parasztpárt képviselője volt 1948. november 16-ig.

Molière-fordítása – Molière *Fösvény* c. darabjáról van szó.

Bibó-féle rég várt veszélyes cikke – Bibó István (1911–1979) jogtudós, politológus *Zsidókérdés Magyarországon* c. tanulmányáról van szó. A Válasz október–novemberi száma közölte. (VIII. évf. 10–11. sz. 778–877.)

Parnasszus Sötér szerkesztette antológiáját – a Sötér István szerkesztette *Négy nemzedék* c. antológia, mely '45 után az élő magyar líra reprezentatív és kritikai számbavétele volt, még ez év végén megjelent.

Békés Pista-féle Parnasszus kiadványa – Békés István (1900–1982): író, műfordító, művelődéstörténész. Sz. L. debreceni iskolatársa. Erdődi Istvánnal együtt a Parnasszus kiadó megalapítója.

A napokban fogunk búcsúzni Baranyai Erzsikétől – Baranyai Zoltán diplomata felesége. Ausztráliába vándorolt ki.

Kemény Zsuzska – Kemény László festőművész és Mikes Margit költőnő leánya. A Kemény család a Volkmann u. 8. szám alatti ház földszintjén lakott, abban a házban, ahol Sz. L.-ék is laktak.

6

Tompa – Tompa Kálmán (1897–1978): orvos, műgyűjtő, a kor irodalmi és művészeti életének közismert alakja. Közeli barátságban volt K. J.-vel és Sz. L.-lel. Visszaemlékezése Sz. L.-ről megtalálható az MTA Könyvtárának Kézirattárában. (Ms 4697/29.)

7

Ahogy tetszik igen gondos, aprólékos próbáját – Shakespeare *Ahogy tetszik* c. darabjának felújításáról van szó, melyet Sz. L. Németh Antal, a Nemzeti Színház egykori igazgatójának megbízásából fordított le 1938 július–augusztusában, s e fordítás első előadása 1938. december 17-én volt. A felújítást 1949. június 10-én tűzte műsorára a Nemzeti Színház.

a fiatal Gellért – Gellért Endre (1914–1960): rendező, Kossuth-díjas. Gellért Oszkár költő fia.

Mutatta a tervezetet – a Válasz utolsó száma ez év júniusában jelent meg.

Első férjéről – Horváth Zoltán (1900–1967): újságíró, politikus. 1945-ben Sz. L. igazolása ellen foglalt állást több cikkében a Népszava hasábjain.

Gáspár Bandi – Gáspár Endre (1897–1955): újságíró, műfordító, kritikus, a Puskin-válogatás egyik szerkesztője. Ötszáznál több magyar művet fordított idegen nyelvre, és tizennégy nyelvből fordított magyarra.

8

Alexics – Alexics György (1899–1978): matematikus. A Tanácsköztársaság alatt a Szocialista Diákszövetségben tevékenykedett, majd emigrálni kényszerült. Tanulmányait Grazban végezte. Részt vállalt az ellenállási mozgalomban. Ebben az időben közoktatásügyi államtitkár, az újjászervezett MTA első titkára volt.

Andics – Andics Erzsébet (1902–1986): történész. 1946-tól a pártfőiskola igazgatója, 1949 és 1974 között az Eötvös Loránd Tudományegyetem legújabb kori történeti tanszékének tanszékvezető egyetemi tanára volt. 1949-ben az MTA lev., 1950-ben rendes tagja lett. 1949-ben Kossuth-díjat kapott.

Vadas Sára (1903–1975): orvos. 1920-tól részt vett a munkásmozgalomban, 1928-ban tagja lett a Szovjetunió Kommunista Pártjának. A moszkvai orvostudományi egyetemen szerzett diplomát. A Népjóléti Minisztériumban volt min. tanácsos, osztályvezető.

Bernatzik – Bernatzik, Hugo Adolf (1897–1953): etnológus. Felfedezőutakat tett a Nílus felső vidékén, Portugál Guineában, a Salamon-szigeteken, Hátsó-Indiában.

Jankó tíz napig örvendezett az új munkakörnek – Dr. Kodolányi János (1922): néprajztudós, a tudományok doktora. Kutatási területe az uralisztika, valamint a Dél-Dunnántúl és az Ormánság néprajza. Édesapjával közösen írott műve a *Második baranyai utazás* (1963). Ekkor a budapesti Néprajzi Múzeumból áthelyezték a pécsi Janus Pannonius Múzeum néprajzi osztályához.

der Zusammenbruch eines Volkes... – ... egy nép romlása leggyorsabban művészi téren mutatkozik meg.

Auch überliessen... – Nem engedték meg az őslakosoknak az ő megbízható művészi érzékük szerinti motívumok kiválasztását, hanem megkövetelték, hogy olyan tárgyakat készítsenek, amelyek – szerintük – alkalmasak arra, hogy otthoni lakásuk szekrényeit és kandallóit díszítsék.

Dancsa néni – Dancsa Áronné, a sárközi Decsről származó szövőasszony. A háború előtt a Kodolányi család többször vendégül látta pasaréti otthonában.

„a nemes embert az igazság érdekli...” – Nem szó szerinti idézet Konfuciusztól: „A művelt ember az igazságra törekszik. De aki foltos ruháját és szegényes táplálékát szégyenli, az még nem számít.” „Ami a bölcs szeme előtt áll: a kötelesség; ami a közönséges ember előtt áll: a haszon.” (Kungfutse: *Lun yü. Kung mester beszélgetései*. Bibliotheca, 1943. 38., 39.; Hamvas Béla ford.)

Landovszka – Landowska, Wanda (1879–1959): lengyel csembaló- és zongoraművész.

Kemény Laci – Kemény László (1901–1978): festőművész, grafikus. Az Új Művészek Egyesületének alapító tagja. 1930-ban együtt szerepelt Bernáth Auréllal, Cserepes Istvánnal, Márffy Ödönnel. Sz. L. sógora volt.